

Є. В. Габер, аспірантка

Кафедра міжнародних відносин ОНУ ім. І. І. Мечникова

к. 32, Французький бул. 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

Тел.: (380482) 633259; E-mail: cis_asc@paco.net

АМЕРИКАНО-ТУРЕЦЬКІ СТОСУНКИ ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА БАРАКА ОБАМИ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ТА НОВІ ВИКЛИКИ

Стаття присвячена проблемі розвитку американо-турецьких відносин за умов приходу до влади у Білому Домі адміністрації демократів. У статті аналізуються перспективні напрямки співробітництва та вірогідні проблеми у двосторонніх стосунках, що можуть виникнути за президентства Барака Обами.

Ключові слова: Сполучені Штати, Туреччина, зовнішня політика, стратегічне партнерство, політика “залучення”, політика “нового активізму”.

20 січня 2009 р. увійде в історію як день інаугурації 44-го президента Сполучених Штатів Америки, яким за результатами виборів став кандидат від Демократичної партії — Барак Обама. Проте цього разу слід говорити не лише про чергову зміну персоналій на посту Президента США, але і про докорінну зміну як у внутрішній, так і у зовнішній політиці Білого Дому.

Туреччина, що з 1950-х років активно розвиває військово-політичні стосунки зі Сполученими Штатами, а на початку цього століття набуває офіційного статусу “стратегічного партнера” США, також очікує для себе важливих змін та намагається прогнозувати, як відтепер будуть формуватися “стратегічні інтереси” її довгострокового союзника та які методи будуть запропоновані для їх реалізації. Частково через своє географічне положення, частково внаслідок унікальної комбінації цілої низки політичних, соціокультурних та економічних факторів, Туреччина так чи інакше постає ключовим актором у вирішенні майже *всіх* зовнішньополітичних проблем, що сьогодні найбільш гостро постають перед адміністрацією Барака Обами. До них можна віднести незакінчені війни у Іраку та Афганістані, проблему ядерного озброєння Ірану, швидке посилення Російської Федерації, а також забезпечення енергетичної безпеки Європи за рахунок нових, альтернативних газотранспортних мереж, невід’ємною ланкою яких має стати Турецька Республіка. Дослідження американо-турецьких стосунків є актуальним саме тому, що від характеру цієї взаємодії сьогодні значною мірою залежить стабільність у широкій географії, яка включає Чорноморський басейн, Кавказ та регіон так званого Великого Близького Сходу, що врешті-решт робить її вирішальним елементом у глобальній системі безпеки.

Історіографія з цієї теми є досить специфічною, оскільки представлена докладами науковців та експертів провідних “мозкових центрів”, таких як

Фонд Маршалла (Й. Лессер, А. Заман), Фундація Джеймстаун (Ш. Кардаш), Інститут Брукінгс (М. Перріс, О. Ташпинар) (США) та Фонд політичних, економічних та соціальних досліджень SETA (І. Калин), Центр стратегічних досліджень Євразії ASAM (Ш. Коч), Організація міжнародних стратегічних досліджень USAK (Туреччина). У статті аналізується сучасний стан двосторонніх відносин та здебільшого робляться прогнози на майбутнє, тому головними джерелами інформації є офіційні заяви державних діячів Анкари та Вашингтону (прем'єр-міністра Туреччини, президентів обох країн, їхніх радників з питань безпеки та зовнішньої політики, колишніх послів і т. д.), тексти промов та листування президентів, поточні повідомлення засобів масової інформації (як турецьких, так і американських). Крім того, для кращого розуміння суспільних настроїв цінними були результати соціологічних опитувань, проведених міжнародними організаціями.

Таким чином, метою даної статті є узагальнення існуючої інформації щодо програмних положень та планів Демократичної адміністрації стосовно розвитку партнерства з Туреччиною, а також прогнозування можливих наслідків зміни керівництва у Вашингтоні для двосторонніх стосунків.

Безперечно, головним результатом восьмирічного правління Джорджа Буша для турецько-американського партнерства стала більш незалежна позиція Туреччини з багатьох питань міжнародних відносин та самостійна, а часом навіть підкреслено самодостатня зовнішня політика Анкари. Протягом 2000-х рр. у Білому Домі панувала тенденція бачити у Туреччині лише “похідну” або ж, за висловом колишнього посла Сполучених Штатів у Анкарі Марка Перріса, “функцію великої ідеї Вашингтону на даний конкретний момент” [1, р. 5]. Численні помилки республіканської адміністрації, що призвели до швидкого поширення явно антиамериканських настроїв у турецькому суспільстві (особливо на першому етапі війни в Іраку), нехтування національними інтересами Туреччини заради власних цілей, абсолютна бездіяльність у боротьбі з курдською терористичною організацією ПКК, відсутність будь-якої чіткої позиції у питаннях енергетичної безпеки, непродумана і невиважена реакція Вашингтону на внутрішньополітичні події у Туреччині, часом досить гострі закиди на адресу правлячої партії — все це сприяло тому, що Дж. Буш залишив американо-турецький альянс у значно гіршому стані, ніж знайшов.

Тому не дивно, що більшість турецьких дослідників переконані у позитивному впливі на двосторонні стосунки зміни керівництва у Вашингтоні. Причому такі заяви робилися ще до того, як стало остаточно відомо, хто саме буде займати Білий Дім наступні чотири роки. Новий президент Сполучених Штатів заслуговував на довіру і краще ставлення хоча б тому, що він “не був Джорджем Бушем” [2]. Напередодні виборів, починаючи з травня-червня 2008 року були проведені численні соціологічні опитування, які мали на меті встановити симпатії пересічного громадянина Туреччини і зосереджувалися на одному питанні: за кого б ви проголосували на президентських виборах у Америці? Не дивлячись на загальне негативне ставлення до США (лише 12% респондентів схвалюють дії Вашингтону, що є до речі, найнижчим показником народної довіри до Америки серед

усіх країн, що брали участь у дослідженні) більшість респондентів бажали б бачити наступним президентом саме Барака Обаму (20% проти 5% за Джона МакКейна) [3, р. 3–4]. Офіційна Анкара була більш стримана у своїх оцінках і ще заздалегідь намагалася вибудовувати рівні і дружні стосунки з обома претендентами на цей пост. Хоча, на думку колишнього посла Туреччини у Вашингтоні Фарука Логоглу, Дж. МакКейн краще розумів стратегічне значення американо-турецьких стосунків і “мав позитивне ставлення до цієї країни”, яку, до речі, неодноразово відвідував у минулому [4].

Якщо за часів адміністрації Дж. Буша майже все населення Туреччини, партії майже всього політичного спектру були єдині у засудженні односторонньої політики Вашингтону на Близькому Сході, то 4 листопада 2008 року вперше за багато років співпали погляди та вподобання найбільших етнічних груп турецького суспільства — турки, вірмени і курди однаково раділи перемозі Барака Обами на президентських виборах у Сполучених Штатах.

На рівні простого населення такий великий кредит довіри можна пояснити декількома причинами. Громадяни Туреччини і власне турки за походженням мають симпатії до нового президента не лише тому, що його повне ім'я Барак Хусейн Обама, а батько сповідував іслам. Крім усього, вони вбачають ясні паралелі між його переконливою перемогою 2008 р. і вражаючою перемогою на парламентських виборах 2002 року нині правлячої Партії Справедливості та Розвитку (АКП); між його закликами до змін в усіх сферах життя та хвилею реформ, які були проведені останнім часом у турецькому суспільстві [5]. Курдське населення очікує значного покращення ситуації з правами національних меншин у Туреччині під тиском Вашингтону і врешті-решт урегулювання курдського питання після закінчення війни в Іраку. Вірмени вже не мають сумніву, що найближчим часом у американському Конгресі буде проголосована резолюція щодо визнання масових вбивств вірмен у Османській імперії у 1915 р. геноцидом проти вірменського народу.

На офіційному рівні вже також можна говорити про перші спроби Анкари та Вашингтону налагодити стосунки, які почали погіршуватися ще у березні 2003 р., коли у Національних Зборах Туреччини провалилося голосування про надання американським військовим доступу на територію країни для відкриття другого фронту у війні проти Іраку, та зазнали серйозної шкоди під час переговорів про можливість ведення спільної військової кампанії проти ПКК, що базувалася в Північному Іраку. Вже 5 листопада президент Туреччини Абдуллах Гюль надіслав Бараку Обамі листа, де привітав його з перемогою та зазначив, що його “послання стосовно змін та надії відповідає очікуванням сьогодення” і “Туреччина його повністю сприймає” [6]. У телефонній розмові, яка мала місце 17 листопада, Б. Обама відмітив, що зі “схваленням спостерігає за тим, що відбувається у Туреччині”. Обидва президенти наголосили, що у майбутньому будуть із радістю співпрацювати та проводити “тісні взаємні консультації” у вирішенні регіональних питань [7].

Багато із тих послань, що вже встиг зробити обраний президентом Барак Обама, дійсно знаходять схвальні відгуки у Анкарі. Перш за все, це стосується його принципової рішучості відмовитися від мілітаризації зовнішньої політики США на користь дипломатичним методам урегулювання конфліктних ситуацій, що добре резонує з новою роллю Туреччини як регіонального миротворця. Демократична адміністрація неодноразово заявляла про необхідність реструктурувати довгострокові альянси, партнерські стосунки та інституції, членом яких є Сполучені Штати, з тим, щоб вони краще відповідали новим викликам та загрозам загальній безпеці. При цьому Барак Обама підкреслював, що подібні реформи не будуть втілюватися “шляхом тиску на інші країни і вимагання від них примусово ратифікувати ті зміни, які б самостійно розроблялися США”. Ці реформи відбудуться тоді, коли інші уряди і народи переконаються, що вони також “зацікавлені у ефективному партнерстві” [8].

Взагалі можна виділити три основних принципи, які сьогодні декларуються Обамою та його командою як ключові моменти їхньої зовнішньополітичної стратегії:

1) діалог (dialogue) — на противагу використанню силових методів та загроз використання сили, що активно застосовувалися за адміністрації Дж. Буша;

2) багатостороння дипломатія (multilateralism) — відхід від спроб одноосібно вирішувати всі проблеми світової політики і визнавати всіх інших можливих учасників процесу потенційними суперниками США (unilateralism);

3) політика “залучення” (engagement) — на відміну від політики “стримування” (deterrence) чи міжнародної ізоляції ворога/країни — “ізгоя”.

Фактично, всі ці принципи якнайкраще відображають настрої політичної та інтелектуальної еліти сучасної Туреччини і повністю відповідають амбітним планам Анкари. Вже протягом майже 10 років головним радником з питань зовнішньої політики прем’єр-міністра Реджепа Ердогана залишається професор Ахмет Давутоглу, який набув нечуваної популярності в 2001 р. завдяки своїй книзі “Стратегічна глибина”. В ній він закликав до більш активної зовнішньої політики, яка б дозволила Туреччині повністю реалізувати потенціал великої держави; критикував євроатлантичну спрямованість державної політики часів “холодної” війни за те, що вона “позбавляла” Туреччину її “стратегічної глибини” та “природної сфери впливу” (яку він вбачав в межах колишньої Османської імперії). Крім того, Давутоглу закликав створити “нову стратегічну теорію”, яка б допомогла керівництву країни використати належним чином можливості, які несе в собі “геополітичний та гео економічний вакуум” постбіполярного світу.

28 жовтня 2008 року, виступаючи на науковій конференції з проблем зовнішньої політики Туреччини та американо-турецьких стосунків, професор Давутоглу представив нову концепцію, яка передбачає перехід від “безпроблемної політики” (“zero-problem policy”) зі своїми сусідами до політики “максимального співробітництва” (“maximum cooperation”). У цьому контексті слід пригадати невирішені питання у двосторонніх стосунках з

Вірменією та грецьким Кіпром, на яких, очевидно, і доведеться зосередити увагу найближчим часом. Охарактеризувавши Туреччину як “регіонального гравця з глобальною сферою впливу”, Давутоглу, якого все частіше називають “Генрі Кіссінджером турецької політики”, недвозначно заявив про перехід до нового етапу у зовнішній політиці республіки — так званого “нового активізму” [9].

Взагалі ж сьогодні слід говорити вже не про становлення Туреччини як регіональної держави, а як про нового відповідального актора міжнародних відносин, що вміло використовує різні механізми впливу, комбінуючи традиційну для себе “жорстку” силу із “м’якими” (економічними, культурними та ін.) методами. Обрання Туреччини у 2008 р. тимчасовим членом Ради Безпеки ООН, активна участь прем’єр-міністра Ердогана у процесі мирного врегулювання на Близькому Сході, миротворча та посередницька ініціатива Анкари під час останнього загострення конфлікту у Секторі Гази, відкриття 10 нових посольств у країнах Африки є доказами поширення національних інтересів та сфери впливу Туреччини на значно ширшу географію, ніж це було навіть на початку століття.

Саме такий — активний і відповідальний — партнер і потрібен адміністрації Барака Обами в цьому регіоні. З іншого боку, Туреччина вже схвалила задекларовані Б. Обамою та Дж. Байденом оновлені принципи зовнішньої політики. “Діалог” позбавить Туреччину необхідності робити тяжкий і, як правило, безвиграшний для себе вибір між партнерством із США та добрими чи хоча б “безпроблемними” стосунками зі своїми найближчими сусідами (Іраком, Іраном, Сирією).

Концепція “багатосторонньої дипломатії” Обами могла б стати для Туреччини шансом реалізувати свій потенціал “регіональної держави з глобальною сферою впливу”, відіграючи роль посередника і представляючи інтереси США (партнера по НАТО та союзника на Великому Близькому Сході) в регіоні та інтереси регіону (сусідніх мусульманських країн) у можливих переговорах з США. При цьому потрібно, щоб у самостійній та занадто “самовпевненій” політиці Анкари Вашингтон не вбачав загрозу для себе та свого авторитету в стратегічно важливих районах світу.

Нарешті, політика “залучення” дозволила б Туреччині активніше розвивати діалог з тими країнами, які офіційно визнані ворогами Сполучених Штатів, і повернутися до тих ініціатив, що в минулому викликали різко негативну реакцію Білого Дому (наприклад, Вашингтон засудив дії Анкари у вересні 2005 року, коли до Туреччини було запрошено на переговори радикально налаштованого лідера ХАМАСу Халіда Мешааля). Сьогодні ж Туреччина має унікальну можливість слугувати посередником у переговорах, в яких участь Сполучених Штатів є неможливою чи небажаною. На думку одного з експертів Фонду Маршалла, ефективною була б посередницька діяльність Анкари у врегулюванні конфліктів Сирії та Ізраїлю, Палестини та Ізраїлю, іракських шиїтів та сунітів, Афганістану та Пакистану [10].

Таким чином, до найбільш перспективних напрямків розвитку американо-турецьких стосунків за президентства Б. Обами слід віднести:

1) спільні зусилля щодо вирішення довготривалих конфліктів у регіоні Великого Близького Сходу;

2) врегулювання проблеми ядерного озброєння Ірану (особливо з огляду на те, що найближчі два роки Туреччина буде членом РБ ООН);

3) координовані дії у боротьбі з терористичними організаціями; зокрема, спільні дії Вашингтону, Анкари та офіційного курдського регіонального уряду (Масуд Барзані) у боротьбі з ПКК та її філіями;

4) післявоєнна відбудова Іраку, проблеми державотворення та оформлення політичних інститутів у пост-американському Іраку;

5) військово-політична співпраця у разі продовження та поглиблення військової кампанії США у Афганістані (наразі там знаходиться понад 1500 турецьких військових, які, однак, не беруть участі у бойових діях);

6) створення альтернативних енергетичних систем в обхід Росії.

З іншого боку, є досить широке коло проблем, які можуть довго ігноруватися обома сторонами, проте у момент кризи довіри вийти на перший план і погіршити й без того хиткі стосунки до критичного стану. Йдеться, в першу чергу, про так зване “вірменське питання”. Для того щоб заручитися підтримкою численної вірменської діаспори у Сполучених Штатах, Барак Обама під час своєї передвиборчої кампанії неодноразово давав обіцянки признати масові вбивства вірмен у часи Першої світової війни геноцидом, заподіяним турецькою владою проти вірменського народу. Сам факт винесення такого питання на обговорення в Конгресі, а тим більш прийняття відповідної резолюції, означали б глибоку кризу у офіційних стосунках, нову хвилю антиамериканських настроїв у турецькому суспільстві та, за певних обставин, могли б навіть призвести до розірвання дипломатичних відносин колишніх партнерів. До того ж, необдумані кроки Вашингтону можуть звести нанівець перші спроби турецького та вірменського керівництва відновити двосторонні стосунки.

“Курдське питання” є іншою вразливою точкою американо-турецького союзу. Невизначеність майбутнього іракських курдів, неясність щодо післявоєнного адміністративно-політичного устрою Іраку викликають серйозні занепокоєння у Анкарі стосовно рівня безпеки на південно-східних кордонах країни. Схвалюючи в цілому плани Обама про дострокове виведення американських військ, Туреччина втім занепокоєна не лише, коли США підуть з Іраку, а ще й в якому стані вони залишать країну. Нова американська адміністрація могла б добитися значного покращення політичних стосунків (а заодно й іміджу країни серед населення) в разі енергійнішої допомоги Туреччині у боротьбі з ПКК та визнання Педжаку (іншої гілки тієї самої структури, що діє в Ірані) терористичною організацією.

Нарешті, проблема прав людини, яка традиційно вважається одним із пріоритетних напрямків діяльності Демократичної партії і однією з найгостріших досі не вирішених проблем у турецькому суспільстві (права національних меншин, права жінок, свобода слова та віросповідання). У академічних колах досить поширена думка, що Республіканці завжди більше сприяють розвитку партнерства, тому що вони краще розуміють геостра-

тегічне значення Туреччини та схильні віддавати перевагу військово-політичним аспектам співпраці, що власне і складають основу двосторонніх стосунків.

Демократична адміністрація втім, не дивлячись на певні побоювання у Туреччині, вже високо оцінила важливість існуючих стосунків. У документі “Сильніше партнерство з Європою заради безпечнішої Америки”, що був спільно розроблений Б. Обамою та Дж. Байденом напередодні виборів, є окремий розділ “Відновлення стратегічного партнерства з Туреччиною”. В ньому Туреччина, що відповідає національним інтересам Сполучених Штатів, визначається як “стабільна, демократична, прозахідна республіка”. Зі свого боку новообраний президент США гарантує територіальну цілісність держави та сприяння її спробам вступити в ЄС [8]. Деякі дослідники вважають, що Обама може бути більш успішним на цьому напрямку (у порівнянні, наприклад, з Дж. Бушем чи Дж. МакКейном) завдяки величезному кредиту довіри та позитивному іміджу, який він має у європейських країнах [11, s. 14].

Переходячи до висновків, слід зазначити, що в американо-турецьких стосунках завжди були і досі залишаються певні проблеми. Найбільш гостро сьогодні постають вже “традиційні” для двосторонніх відносин курдське, вірменське та кіпрське питання. Крім того, можна очікувати “нові” ускладнення, пов’язані із приходом до влади у США Демократичної адміністрації. В цьому контексті варто згадати занепокоєність Вашингтону постійним порушенням прав людини у Туреччині. Значні зусилля доведеться докласти, щоб підтримувати ефективність стосунків на минулому рівні в умовах світової фінансової кризи, коли доля економічного і культурного співробітництва (пріоритетів Демократичної партії) значно знижується.

Проте, аналізуючи об’єктивні тенденції розвитку цього партнерства, а також суб’єктивні фактори, що впливають на його еволюцію (позиція правлячих еліт, суспільна думка), можна сподіватися на покращення діалогу між Анкарою та Вашингтоном за президентства Барака Обами. Багато з контрверсійних заяв Б. Обами — кандидата щодо визнання геноциду вірменського народу та “окупації” Туреччиною частини Кіпра, скоріш за все, залишаться частиною передвиборчої риторики і не знайдуть місця у реальних діях Б. Обами — президента. Тим часом існує багато напрямків, які дозволяють інтенсивно і взаємовигідно співпрацювати. До них відносяться військово-політичні контакти сторін (війна в Афганістані, післявоєнна відбудова Іраку), спільні дії з підтримання безпеки у регіоні Великого Близького Сходу (боротьба з терористичними організаціями, переговори щодо ядерної програми Ірану), миротворчий процес на Близькому Сході (багатостороння дипломатія за участю Туреччини-посередника) та спільні енергетичні проекти (диверсифікація джерел та стримування впливу Росії).

Об’єктивно, є певний “мінімум” турецько-американських відносин, продиктований стратегічними реаліями, які визначають життєву необхідність обох країн розвивати військово-політичне співробітництво не залежно від того, хто є при владі в даний час. Разом з тим, зміна керівництва у Білому Домі дає унікальний шанс розпочати новий етап стратегічного партнер-

ства, яке було б дійсно ефективним і взаємовигідним. У будь-якому разі всі можливості для поглиблення двосторонніх стосунків пов'язані з укріпленням Туреччини у ролі регіонального лідера.

Список літератури:

1. Parris M. Common Values and Common Interests? The Bush Legacy in US-Turkish Relations // *Insight Turkey*. — 2008. — Vol. 10. — № 4. — P. 5–15.
2. Türkiye ile ilişkileri Bush yönetimi bozdu // *Dünya Bülteni*. — 28. 10. 2008. http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=56487
3. Pew Global Attitudes Survey. — 12 June 2008 // www.pewglobal.org/reports/pdf/260.pdf
Див. також Transatlantic Trends. Key Findings 2008 // http://www.transatlantictrends.org/trends/doc/2008_English_Key.pdf
4. Yinanç B. McCain or Obama: What is the Turkish bet? // *Turkish Daily News*. — 07.06.2008
<http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=106669>
5. Kardas S. Obama Presidency: A New Era in Turkish-American Relations? // http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2373517
6. Gyl A. A. B. D. Başbakanlarımıza Sezilen Barack Obama'ya Tebrik Mektubu // http://www.tccb.gov.tr/sayfa/konusma_aciklama_mesajlar/aciklama_mesajlar/
7. Gyl A. Barack Obama ile Telefon Geciyemesi // http://www.tccb.gov.tr/sayfa/konusma_aciklama_mesajlar/aciklama_mesajlar/
8. Obama B., Biden J. A Stronger Partnership with Europe for a Safer America // http://www.barackobama.com/pdf/Fact_Sheet_Europe_FINAL.pdf
9. Kalın I. A New era in US-Turkish Relations? // *Zaman*. — 30. 10. 2008
<http://www.todayszaman.com/tz-web/yazarDetay.do?haberno=157272>
10. Zaman A. Turkey and the United States under Barack Obama: Yes They Can // http://www.gmfus.org/doc/Amberin_Analysis_Turkey_US1108_FINAL.pdf
11. Коз Ю. Yeni Amerikan Başbakanı Obama ve Türk Amerikan Elçilikleri // *ASAM Bakış*. — 2008. — № 8. — S. 1–19.

Е. В. Габер,

Кафедра международных отношений ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 32, Французский бул. 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

АМЕРИКАНО-ТУРЕЦКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ПЕРИОД ПРЕЗИДЕНТСТВА БАРАКА ОБАМЫ: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ И НОВЫЕ ВЫЗОВЫ

Резюме

Статья посвящена проблеме развития американо-турецких отношений в условиях прихода к власти в Белом Доме администрации демократов. В статье анализируются перспективные направления сотрудничества и вероятные проблемы в двусторонних отношениях, которые могут возникнуть в период президентства Барака Обамы.

Ключевые слова: Соединённые Штаты, Турция, внешняя политика, стратегическое партнёрство, политика “вовлечения”, политика “нового активизма”.

Y. V. Gaber,

Department of International Relations, Odessa National University,
k. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

**THE AMERICAN-TURKISH RELATIONS UNDER BARACK OBAMA'S
PRESIDENCY: NEW OPPORTUNITIES AND NEW CHALLENGES**

Summary

The article is devoted to the problem of further development of the American-Turkish relations in the context of authorities' changes in the White House and coming to power of Democrats' Administration. The article comprises a comprehensive analysis of prospective areas of cooperation and possible problems in the bilateral relations that may arise under Barack Obama's presidency.

Key words: United States, Turkey, foreign policy, strategic partnership, "engagement" policy, "new activism" policy.